

V.

Prví Slováci v Šándore

Situácia v Alibunárskej močarine a v osade Šándor pred príchodom Slovákov

Keď v roku 1788 Turci prenikli na priestory v Južnom Banáte, bola tu aj „bežanija“, aby sa zachránil holý život. Ale v tejto poslednej rakúsko-tureckej vojne (1788-1791) Turci znovu prehrali a potom už bolo celkom jasné, že tureckej ríši je na týchto priestoroch naozaj koniec. V ďalšej transformácii tohto prostredia, ešte predtým ako sa vojna skončila, bolo rozhodnuté, že tie oblasti, ktoré nevpadli do segmentu Vojenskej hranice a Veľko-kikinského dištriktu treba transformovať z kamerálnej na civilnú, teda stoličnú správu. Vtedy bola aj formovaná Torontálska stolica so sídlom vo Veľkom Bečkereku, kde vošla aj oblasť Alibunárskej močariny¹⁴. Narýchlo potom vošiel do použitia banátsky urbár, ktorým sa vyrovnali podmienky vzťahov zemepán - poddaní (1780). Možno predčasne, lebo opravdivých zemepánov tu ešte nebolo a len keď sa veľkými licitáciami vo Viedni a Temešvári všetko mimo Vojenskej hranice v Banáte zemepánom predalo (1781-1782), tak urbár vošiel do svojej platnosti.

Po tom aj v Banáte prišlo k značným premenám. Nie však aj v Ilandžansko-alibunárskej močarine. A hoci sa na celom priestore začalo s prácami vysušania močiarov¹⁵, v samom

---

¹⁴ Celý Banát bol vtedy rozdelený až do troch stolíc: Torontálskej, Tamišskej a Krašovanskej.

¹⁵ Ešte od roku 1745 začali práce na okrajoch Temešskej stolice. Tak zo severnej strany konaná bola regulácia toku Peršova (dnes Kanál Brzava) a v istom roku na juhu začalo sa s vysúšaním močiarov v širšom okolí Vršca. To, že sa išlo sústavne do problému nasvedčuje

strede tejto oblasti nešlo to tak ľahko, lebo pre odvodňovanie bolo potrebné vykopať umelý vodný tok (kanál). O to skôr, že taká práca na Veľkom báčskom kanáli (1795-1802) sa ukázala užitočnou, čo bol dôvod, aby sa už započaté melioračné práce v Banáte, aj v tomto močarisku zakončili. Ale pre náročnosť terénu to potrvalo. A kým tu bolo veľa vody, ani priestor pre nových prísťahovalcov, pre vysoké vody, aj choroby ktoré oni niesli, nebol tak lákavý.

Okrem toho aj polovojenský status na týchto priestoroch, robil tu komplikácie, lebo v priamom zmysle slova Vojenská hranica to už nebola a vojenská záloha, po svojej koncepcii mala už polucivilnú organizáciu. Tak potom rozpredaj štátneho majetku (privatizácia), po princípoch, aké platili v severnejších častiach Banátu, sa začal realizovať aj tuná. Asi prvá bola privatizácia kopu sanitory, ktorú prenajala korporácia Filipa Šándora. Aj keď táto bola zakončená a bola založená aj osada s jeho menom (Šándor), rozmýšľalo sa ďalej. Podpora, aby tu bolo ešte viac osád šla aj z Viedeňského ústredia a tak aj vedúci kamerálnej správy v Temešváre – Ferenc Irmenji (Ürményi) rozhodol, aby sa severovýchodnejšie od novozaloženého Šándora, na pomedzí tejto osady (Šándora) a Szent Jánosa (dnes Barice) založila nová osada. Vtedy sem prišli 62 maďarských rodín. Na počesť jej zakladateľa, táto osada aj dostala meno Ürményháza (dnes Jermenovci).

Samá osada Šándor vtedy už bola postavená na novej, vyššej lokalite. Vystavané tu boli dve ulice, podľa svojej dĺžky nazvané Veľká a Malá. Aj zemepán sa v osade zmenil, lebo Filipa Šándora na štátnom majetku vystriedal František Gradl (niekde sa písal aj ako Gradly). Bol ešte zhovievavejší od predchádzajúceho a postaral sa, aby tu poddaní dostali ďalších 900 jutár zeme na obrábanie. Malo to aj svoje opodstatnenie,

---

aj fakt, že v šesťdesiatych rokoch tohto storočia Holanďan Max Fremaut vykonal kompletnú reguláciu Tamiša. Tereziánsky kanál dokončený bol tu neskoršie.

lebo ťaženie sanitory už fungovalo s menšou efektivitou a tak jediné riešenie sa videlo nájsť svoju existenciu v obrábaní zeme. Boli to okolnosti, akoby šité aj pre zmýšľanie našincov.

Aj keď sa tu, v najnižšej časti Panónskej nížiny, podmienky ako-tak normalizovali, aj zdali byť znesiteľnejšie, najmä pre poľnohospodársky orientované obyvateľstvo, bolo už aj rad, aby sem prišli aj Slováci. Ved' ešte predtým o tejto národnosti sa šíril hlas ako o pracovitej, poslušnej a poctivej entite, čo vie zo zeme urobiť divy, tak pre seba, ako aj svojich nadriadených. Tak prečo im potom nedať aj tu miesto pod slnkom?

Príchod Slovákov do Šándoru

Tak potom, akurát v čase intenzívneho stavania nového Šándoru (v roku 1823) na scénu tejto osady zastávajú aj Slováci. Najviacej sa ich prisťahovalo z Nitry, ako to uvádza E. Koléni (Kolényi), keď tvrdí, že šándorskí Slováci väčším dielom mali pôvod z Nitry. Ale išlo tu vlastne o prisťahovalcov z Nitrianskej stolice. Táto však bola priestranná, vtesnala sa medzi Bratislavskou (Pozsonyskou) a Trenčianskou stolicou, a v rámci nej najväčší počet prisťahovalcov bol z najzápadnejších oblastí dnešného Slovenska, z okolia Senice a Myjavy. Tento slovenský živel v Šándore posilnili nové migrácie z Novohradskej a Peštianskej stolice. Z kronike farára Adolfa Kernúcha¹⁶ možno vidieť aj príchod jednotlivých rodín

---

¹⁶ Táto kronika, ináč kniha väčšieho formátu (385x245 mm.), v tvrdej väzbe, výstižne napísaná, s veľa zaujímavých zápisov z dejín tejto osady, bola v archíve jánošíckej cirkvi až do odchodu Juraja Struhárika. Tento ju však z osady odniesol do Nového Sadu, s výhovorkou, že mu je potrebná v ukončení novej časti kronike jánošíckej cirkvi, ktoré v Jánošíku napísať nestačil (neurobil to ani v Novom Sade). Odtiaľ s dokumentáciou biskupa Berediho odišla do Kysáča, skade sa po insistovaní znovu vrátila na biskupský úrad. Nakoniec v čase biskupa Valentu spolu s „nepotrebnou“ dokumentáciou, bola vyhodená na nádvorie, odkiaľ stratila stopu. Už

z daných osád. Tak, medzi prvými prišli sem štyri rodiny z Nitrianskej stolice a to rodina Štefana Bachoríka¹⁷ a rodina Strakušeková z Vrboviec, rodina Jána a Martina Brkalu z Častkova a rodina Mosnáková z Brezovej. Ďalšie tri rodiny prišli z Novohradskej stolice. Boli to: Juraj Havaj (z Lešte), rodina Motoška (z Madačky) a Andrej Pictor, zvaný Kováč (z Malých Stracian), kým rodina Guláš a Staňo prišla z Pilišu v Peštianskej stolici¹⁸. Taký, ani dvojciferný počet slovenských rodín žil tu spolu s rodinami iných národností niekoľko rokov. Ale, že nešlo o konečný počet rodín dá sa vidieť aj z matriky padinskej evanjelickej cirkvi, ktorá bola v začiatkoch slovenského Šándoru matkocirkvou evanjelických Slovákov v tejto osade.

Tak podľa evidencii padinskej cirkevnej matriky, vedenej v rokoch 1823-1829, kým boli Slováci zo Šándoru pod patronátom padinskej cirkvi, možno konštatovať, že medzi prvými obyvateľmi osady Šandor vedľa už spomenutých boli aj: Ján a Martin Babinka, Ján Bučenec, Alžbeta Čuvar, Ján Domovský, Pavel D(j)urgala, Farkaš, Horniaček, Klátik, Pavel Kolárik, Ján a Štefan Macák, Matej Macek, Pavel Mare(n)čák (Marinčák), Andrej Pictor, Alžbeta Šofranko, Juraj Učený a Helena Vašek¹⁹. V padinskej matrike sa však ich pôvod neuvádza. Kernúch však vo svojej kronike uvádza, že

---

keď väčšina historikov myslela, že zakončila v papierovom odpade, alebo v najlepšom prípade je niekde zatratená, pri zriaďovaní Ústredného archívu SEAVC v Starej Pazove bola tam odhalená, práve v čase záverečných prác na tejto knihe. Autori tejto publikácie vyjadrujú vďaka pracovníkom tohto archívu za ochote sprostredkovať kópiu tohto dokumentu jánošíckemu cirkevnému zboru.

¹⁷ Možno by bolo zaujímavé podať tieto priezviská aj v zapísanej (latinskej, respektíve maďarskej, zriedkavejšie nemeckej) transkripcii, ale pre priehľadnosť textu od toho sa tu upustilo.

¹⁸ Pozri A. Kernúch: *Šándorská a. v. evanjelická cirkev – dejinné údaje*, s. 23. Ústredný archív SEAVC v Starej Pazove.

¹⁹ Pozri padinskú matriku pokrstených, sobášených a pochovaných.

v zápisnici z kanonickej vizitácie vykonanej v Padine z dňa 20. decembra 1826, je zaznačené, že v Šándore vtedy žilo už 229 Slovákov²⁰.

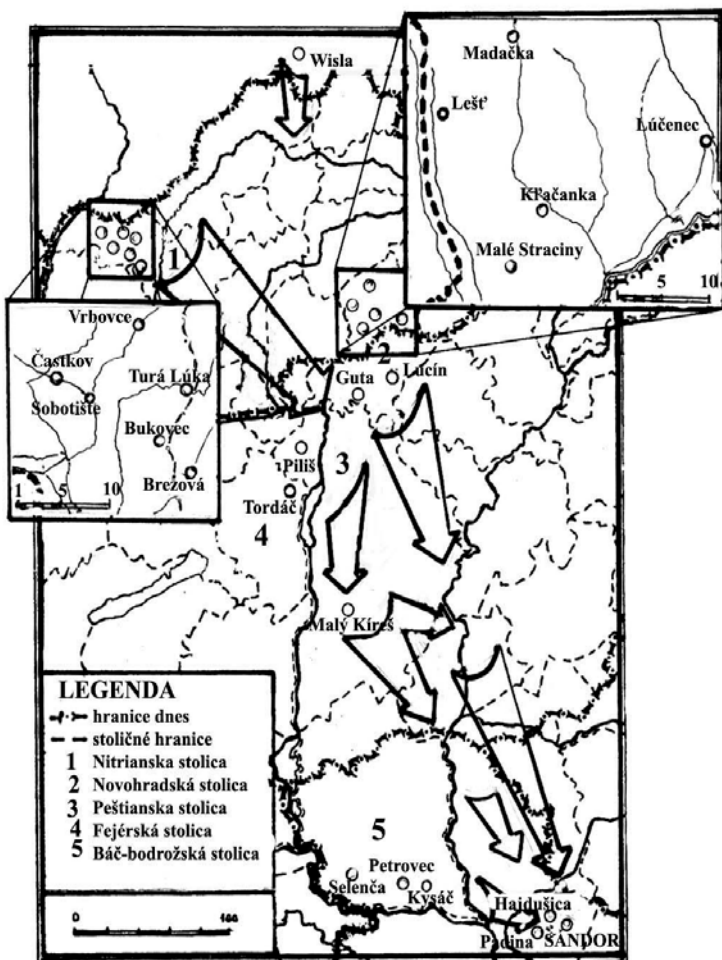
Po roku 1830 bol prísun slovenských rodín už pravidelnejší, ale ich sem prichádzalo ešte stále len v malom počte. Tak v roku 1831 prišli sem ďalšie tri rodiny z Vrboviec (Kosterec, Privradsky a Tomeček) a v roku 1832 pribudla tu z istej osady aj rodina Horniaková a z Padiny sa prisťahovala rodina Supeková (pôvodne sem prišla z Tordáču, z Fejérskej stolice). O rok neskôršie (1833) prišla z Nitrianskej stolice rodina Jakáb (Sobotište) a Tomek (Vrbovce) a z Kysáča (povodne z Lučenca) prišla rodina Čjepová. V roku 1834 prisťahovala sa rodina Chrtánová z Guty (Novohradská stolica) a rodina Jesenská z Kiš Kírešu (Peštianska stolica). V ďalšom roku (1835) prišla sem rodina Vanek z Turej Lúky (Nitrianska stolica), aby v roku 1836, ešte predtým, ako čo sa natrvalo osadia v Potiskom Sv. Mikuláši (dnes Ostojičovo) prisťahovala sa do Šándora väčšia skupina evanjelických Slovákov z osady Wisla (Poľsko). Konečne v roku 1838 prišla sem a rodina Halabrín z Bukovca v Nitrianskej stolici²¹. Všetky tieto rodiny sú v prvej šándorskej matrike aj uvedené ako „starí obyvateli“ a od roku 1839 sú všetci ďalší už naznačení ako „nováci“.

Okrem spomenutých rodín sú v hajdušickej cirkevnej matriky (z rokov 1829-1841) uvedené aj tieto šándorské rodiny: Baláš (Balláš), Bokor, Cofál (Tzofál), Čeman, Čerňák (Černák), Fodor, Fraňo, Gabriš, Guba, Halgaš, Holonka, Horňák, Chodur, Chorchanek, Jastrebinský, Jasenský, Jatsjanský, Jonáš, Jurašík, Jurík, Kadišek, Kalin (Kalina), Kaločka, Karliček, Kohút, Kolonko (Kolocka), Kostenec, Kulišek (Kulašek), Kuchárik, Kukučka, Maliar, Marek, Martel, Martini, Matula, Mega, Melich, Moravec, Motoška, Paulic, Paulovic (Pavlovic), Pavela,

---

²⁰ Pozri A. Kernúch: *Šándorská a. v. evanjelická cirkev – dejinné údaje*, s. 23. Ústredný archív SEAVC v Starej Pazove.c. d. , s. 23.

²¹ Podľa A. Kernúch, c. d., s. 24.

Mapka pôvodných osád a smerov sťahovania prvých šándorských Slovákov (podľa návodov A. Kernúcha)

Prospišek, Rehuš, Seberíni (Severíni), Strakuška, Sub, Sukupa, Supek, Šinkovic, Širka, Škodaček, Štepka, Tomajka, Urban, Vojtek, Zdichan a Zríni²². Dá sa však predpokladať, že pre podobnosť niektorých priezvisk asi išlo o zlý odpis niektorých priezvisk v týchto matrikách, ale sa nesmie zanedbať aj fakt, že bolo aj rodín, čo za tieto takmer dve desaťročia nevošli do evidencie cirkevnej matriky a tak, ako vidno tu hneď v začiatkoch ani nebolo tak málo slovenských rodín.

Potom, v roku 1839, prišli do Šándoru až 22 rodiny z Hajdušice. Boli to Andrej Švihran, Juraj Voza, Ján Merčiak (predtým Petrovčan), Pavel Černák, Juraj Hráško, Pavel Míka, Michal Urban (pôvodne z osady Domoň v Peštianskej stolici), Štefan Vágala (pôvodne z Tordáču vo Fejérskej stolici), Štefan Djurička, Andrej Čjep (pôvodne z Lúčenca), Andrej Lauko, Halabrín, Pavel Urban, Andrej Martini, Martin Jonáš, Juraj Motoška, Ján Kováč (Piktor), Pavel Sokola (prišiel zo Selenče), Ján Bučenec, Paluška, Juraj Likavec (z Kľačianke v Novohrade) a Ján Kolár (z Lucínu v Novohrade)²³.

Keď sa vezme do ohľadu, že predtým ako sem prišli Slováci, v roku 1815 tu bolo 36 nabíjaných domov a že aj na novej lokalite dynamika stavania domov nebola tak intenzívna, ako príliv rodín nových osadníkov²⁴, ako aj fakt, že tu bolo ešte aj

---

²² Uvedené sú len priezviská čeladného predstaviteľa rodiny, kým priezviská po praslici nie sú tu evidované už aj preto, že nie sú relevantné pre rodinnú evidenciu. Aj priezviská svedkov daného činu (krstu, sobáša), sú tiež nie zaznačené, keďže sa tam neudáva ich miestna príslušnosť, hoci sa dá predpokladať, že vo veľkej väčšine prípadov boli Šándorčania. Konečne tieto dáta môžete nájsť ako výpis šándorských Slovákov v padinskej, respektíve hajdušickej matriky v dokumentácii J. Babiaka, alebo aj v prístupných matrikách v spomenutých osadách.

²³ A. Kernúch: *Šándorská a. v. evanjelická cirkev – dejinné údaje*, s. 24. Ústredný archív SEAVC v Starej Pazove.

²⁴ aj v osade na novej lokalite bolo v roku 1841 evidovaných sotva dvojnásobne väčší počet bydlísk ako tých v starej osade

poddaných nielen katolíckeho vierovyznania, ale aj maďarských kalvínov, čo ešte zo Šándoru neodišli, tak sa dá predpokladať, že tu na príbytok bol pravý zhon, aj že v jednej domácnosti žilo aj niekoľko rodín. Na novej lokalite tejto osady domce si prisťahovalci vystavali v dvoch už jestvujúcich, vlastne maďarským žvlom postavených uliciach – Veľkej a Malej ulici.